

İbrahim Kutluk

SINDBÂD - NÂME

Arab - Fars Filolojisi Doçenti Ahmet Ateş'in bir mukaddime ve hâşiyelerle hazırladığı bu eser Edebiyat Fakültesi tarafından tab' edilmiştir.¹ Arabça Sindbâd-Nâme ile birlikte neşredilen bu mühim eserin mukaddimesiyle Ahmet Ateş, ilme büyük bir yardımda bulunmuştur. Kitabın sağ kapağında Sindbâd-Nâme'nin fihristi ve kitaptaki kısaltmalardan sonra 345 sayfadan ibâret Farisî Sindbâd-Nâme, 348-388 e kadar da Arab halk dilinde yazılmış Sindbâd-Nâme, 390-414 e kadar da mükemmel bir indeks vardır. Kitabın sol kapağında arkadaşımın hazırlamış olduğu etüdünün fihristi, bir ön sözü ve kısaltmaları ihtiva eden 104 sayfadan ibâret mühim bir tetkiki bulunmaktadır. İçinde eserin menşesine dâir ve onlardan meydana çıkan bir nesep şeması olduğu gibi, Muhammed al - Kâtib'in Sindbâd-Nâme hikâyelerinin diğer versiyonlarla mukayeseli bir cedveli de vardır. Eserin nâşiri ve mukaddimenin müellifinin kısaltmalarındaki bibliyografyasına bakarak, hazırlamış olduğu eserinin, nasıl bir mesâî mahsulü olduğu kolayca anlaşılacaktır.

Biz burada bu mukaddimenin bize getirdiği ve öğrettiği yeni şeyleri kısaca kaydedeceğiz.

Mukaddime dört bab üzerinde toplanmıştır. I. inci kısım Sindbâd hikâyeleri ve şark versiyonları, II. nci kısım Sindbâd hikâyelerinin hülâsaları ve onlar hakkında notlar, III. üncü kısım Muhammed as - Semerkandî ve eserleri, IV. üncü kısım Sindbâd-Nâme neşrinin esasları.

Şimdi bu kısımları sırasıyla gözden geçirelim:

¹ Sinbâd-Nâme, Muhammed ibni Ali az-Zahir as-Semerkandi, İstanbul Millî Eğitim basımevi 1948, Neşr. Ahmet Ateş.

I. Kısım

Sindbâd hikâyeleri ve Şark Versiyonları

I — Sindbâd hikâyeleri:

(Yedi Vezirler ve Yedi Âlimler Hikâyesi) diye meşhur olan hâkîm Sindbâd'ın hikâyeleri dünya edebiyatına geçmiştir. Galland'ın (1715-11646) Binbirgece Tercemeleri ve Grimm kardeşlerin Alman masallarının neşrinden sonra bu masalların menşelerini arayıp bulmak, âlimleri meşgul etmeğe başladı. Bu arada bugün elimizde Sanskritce orijinali bulunan Kelile Dimne ve Sanskritce orijinali bulunmayan Sindbâdnâme hikâyeleri de tetkik edildi. Sindbâd-Nâme'nin Süryânî, Yunanca, İbrânî, İspanyolca, yeni Arabça versiyonları tesbit edildiği gibi, bunlardan çıkan, Lâtince, Fransızca, İtalyanca, Almanca, İsveççe, Macarca, Ermenice, İslâvca ve Rumence versiyonları bulundu ve aralarındaki münasebetler tetkik edildi. Sindbâd-Nâme; Tutînâme, Bahtiyarnâme, Kırk Vezirler gibi hikâyelere örnek olmuş ve onlar Sindbâd-Nâme'den hikâyeler almışlardır.

Sindbâd-Nâme'nin Sanskritce tam bir numûnesine tesadüf edilmiş olduğu gibi muhtelif versiyonların yakınlıkları da kâfi derecede tesbit edilmemiştir.

II — Şark versiyonları

a — Sindbâd-Nâme'nin Arabça versiyonları: Arabçada hakîm Sindbâd'ın hikâyeleri çok eskidenberi malûmdur. Kelile ve Dimne'yi Arabça nazmeden Abân ibni Abd al - Hamîd al - Lâhikî (200/815)nin Kitâb as - Sindbâd adlı bir eseri olduğu malûmdur. 2/9 asırların sonlarında meşhur olan bu Sindbâd hikâyelerinin Arabçadaki bu eski tercemeleri elimize geçmemiştir. Bugün elimizde bulunan birbirinden müstakil, asılları ile irtibatları tesbit edilemeyen, Arabça versiyonları şunlardır:

1 — Binbir Gece (Alflayla Valayla)

2 — Yüzbir Gece (Mi'atlayla Valayla)

3 — R. Basset metinden bazı parçalar neşrederek bahsettiği Bibliotheque National'de bulunan 3639 ve 3670 numaradaki müstakil rivayet.

4 — Metni Ahmet Ateş tarafından neşrolunan avâmî dildeki Arabça metin ².

² Ahmet Ateş'e göre bu versiyonun ilk versiyonlara yakın olması kuvvetle muhtemeldir.

b — Sindbâd-Nâme'nin Farsca versiyonları. A. Ateş bunlardan şu eserleri saymaktadır:

1 — Abû'l - Fawâris Fanârûzî'nin Pehlevî'den yeni Farscaya tercemesi. Bu terceme hakkında ilk malûmata Ahmet Ateş'in neşrettiği, mevzu'-ı bahsimiz olan Muhammed b. Ali az-zâhîr as-Semerkandî'nin eseri bulunan Sindbâd-Nâme'de tesadüf edilmektedir. Ebû'l-Fawâris Fanârûzî, tercemesinde, hikâyelerin tertibinde, değişiklikler yapmıştır. Farsca versiyonları bir benzerlik gösterdiği halde Ebû'l-Fawâris'in tertibi başkadır. Bu da onların müşterek bir membadan geldiğini gösterir. Farsca versiyonlarda, Arabça versiyonlarla onlara dayanan yeni versiyonlarda bulunmayan hikâyeler vardır. Farsca versiyonların Muhammed al-Kâtib as-Semerkandî'nin Sindbâd-Nâmesinin temsil ettiği Amîd Abu'l-Fawâris'in Pehlevî'den yaptığı terceme olduğunu kabul etmek icabeder.

2 — 465/1072 den evvel ölmüş olduğu tahmin edilen Ezrakî'nin manzum Sindbâd-Nâme'si. Bugün elimizde nüshası bulunmayan, yalnız kaynaklardan öğrendiğimiz bu tercemenin de Abu'l-Fawâris'in Pehlevî'den yapmış olduğu Sindbâd-Nâme'ye istinad ettiği tahmin edilebilir.

3 — Metni Ahmet Ateş tarafından neşredilen Muhammed b. Ali b. Muhammed b. al-Hasan az-Zâhîr al-Kâtib as-Semerkandî'nin mensûr Sindbâd-Nâmesi. 556-7/ 1160-1 de veya onu müteakib yılda yazılan bu eser müellifinin de söylediği gibi Amîd Abu'l-Fawâris'in tercemesine dayanmaktadır. Bu versiyon ufak bir hikâye istisna edilirse 33 hikâyeden ibârettir ki hepsi aynı memba'dan geldiği iddia edilemeyecek 28 hikâye ihtivâ eden Arabça rivâyetlerden çok farklıdır.

4 — Şemseddin Muhammed ad-Dakayîkî al-Mervezî'nin mensûr Sindbâd-Nâmesi. Bu şâir hicrî VI yüzyılın sonunda ve VII. inci başında (milâdî XI. sonları ve XII. inci asır başları) yaşamıştır. Bu versiyon maatteessüf bugün mevcut değildir.

5 — 707/ 1374-5 de yazılmış müellifi meçhul manzum bir Sindbâd-Nâme. İndia Office kütüphanesinde 1236 numarada mukayyed olan, içinde noksanlıklar bulunan bu eser edebî bakımdan çok kıymetsiz olmakla beraber en çok tetkik edilendir. Eserin müellifi gerek kendi hakkında gerek dayandığı versiyon hakkında çok mübhem malûmat vermektedir. Bu eser müellifi Arab olan Farsca mensûr bir Sindbâd-Nâme'den nazmedilmiştir. Bu eserin Dekayîkî'nin mensûr Sindbâd-Nâme'sinin versiyonuna dayandığı tahmin edilebilir.

Yalnız burada unutulmuş olan çok ehemmiyetli bir noktaya da işaret etmemiz gerekmektedir: Rûdegî'nin de (ö. 329/940) manzum

bir Sindbâd-Nâme tercemesi vardır ki Abû'l-Fawâris Fanârûzî'nin tercemesinden sonradır. Ezrâkî'nin tercemesi ise Rûdegi'yi takib eder. Rûdegi'nin bugün elimizde mevcut olmayan bu Sindbâd-Nâme'sini Esedî'nin Lûgat-i Fûrsünden öğrenmekteyiz. (Daha fazla izahat için bk. Abû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Esedî at-Tûsî, Kitâb-ı Lûgat-i Fûrs (nşr. Paul Horn), s. 21, Berlin 1897).

c — Sindbâd-Nâme'nin Türkçe versiyonları:

Maalesef Sindbâd-Nâme hikâyelerinin Türkçedeki muhtelif versiyonları henüz کافی derecede tetkik edilmemiştir. Türkçe olarak tesâdüf edilen Sindbâd-Nâme hikâyeleri şu gruplara ayrılabilir:

a — Türkçe Sindbâd-Nâme versiyonlarının Binbir Gece hikâyeleri arasında olmak üzere, gerek el yazması gerek matbu'ları, Arabça asıllarına bağlanmaktadır.

b — Muahher Sindbâd-Nâme versiyonlarından, yâni garpten, Türkçeye çevrilen Yedi Âlimler Hikâyesi

c — Farsça versiyonlardan gelenlerdir ki bunlar hakkındaki ma'lûmatımız şunlardır:

1 — Melik Saîd İftihâreddin Muhammed b. Ebi Nasr al-Kazvîni (ölm. 678/1279-80) nin Türkçeye tercemesi: Bu eser bugün elimizde olmadığından hangi eserden terceme edildiği bilinmemektedir. Fakat müellifin İranda yaşadığı, Farsça mensûr iki versiyonu bulunduğu düşünülürse Ahmed Beyin neşrettiği bu Sindbâd-Nâme versiyonu ile aynı zümreden olması kolayca tahmin edilebilir.

2 — Muhammed Abdalkerîm b. Muhammed'in Türkçe mensûr Sindbâd-Nâmesi olan Tuhfât al-Ahyâr (XVI. inci yüzyıl). Bu eser Kaanunî zamanında (926-974/1520-1566) çevrilmiş ve Kaanunî'nin oğlu Bayezîd'e ithaf edilmiştir. Eser Şehzâdenin katli tarihi olan 1561-15 Muharrem 969 dan evvel yazılmıştır. Bu eser Muhammed al-Kâtib as-Semerkindî, yâni Bay Ahmed Ateş'in neşrettiği eserin tercemesidir.

3 — British Müseüm'da bulunan müellifi meçhul başka bir Sindbâd-Nâme. Bu versiyonun esâsı kat'i olarak tesbit edilememişse de Farsça Versiyonlara daha yakın olduğu kabul edilebilir.

3 — Arabça ve Farsça versiyonların menşe'leri:

Bu karışık ve güç mes'ele Ahmed Ateş'e göre şöyle halledilmiştir: Pehlevî'de Sindbâd-Nâme'nin birbirinden farklı iki metni vardır, her ikisi de Arabçaya terceme edilmiş, nihayet biri Arabça versiyon-

larda, diğeri rivâyet de Farsça versiyonlarda kalmış ve devam etmiştir.

II. KISIM

Sindbâd hikâyelerinin hülâsaları ve onlar hakkında küçük notlar: Ahmed Ateş Türk halk hikâyecilerinin ve folklorcularının işlerini kolaylaştırmak için bütün hikâyelerin, teferruatını ihmâl etmeden, birer hülâsasını vermiş ve onların her birine bir çok ilmî notlar ve mukayeseler ilâve etmiştir ki bu bibliyografik malûmat çok ehemmiyetlidir.

Çerçeve Hikâyesi

Hindistanda Gurdîs adlı âdil ve fâzıl bir hükümdar vardı. Çocuğu olmadığından memleketinin zayı' olacağına üzüliyordu. Haremdeki kadınlardan biri onun bu düşüncesini farkederek, Tanrıdan bir çocuk dilemesini tavsiye etti. Hükümdar da bu tavsiyeye uyup zâhid ve âbidlere ihsanlar yolladı, nezr'ler adadı, kendisi de düâ ederek o kadınla yattı. Kadın bundan hâmile oldu. Müneccimler çocuğun iyi ahlâklı olacağını fakat bir tehlike geçirip kolayca ondan kurtulacağını haber verdiler. Çocuk evvelâ dadiya, 12 yaşında da muallime gönderildi ise de 10 sene hiç bir şey öğrenemedi. Hükümdar feylesofları topladı. Kimse çocuğun terbiyesini üzerine almak istemiyordu. Nihayet Hakîm Sindbâd bu işi üzerine aldı. Feylesoflar onu öğdü. Sindbâd onların bu medihlerine aldanmıyacağını anlatmak için birinci hikâyeyi nakletti. Kendisinin onlardan daha âlim olduğu iddiasında bulunmadığını göstermek için de ikinci hikâyeyi anlattı. Çocuk yine bir türlü birşey öğrenmiyordu. Nihayet yaşının küçük olduğunu söyliyerek üçüncü hikâyeyi misal olarak zikretti ve 6 ayda da herşeyi öğreteceğini ilâve etti. Bunun üzerine mik'ab şeklinde bir oda yaptırıp her duvarına bir ilmin hülâsasının resmini yaptırdı. Şehzâde bunları öğrendiyse de Hakîm Sindbâd, talebesi yani şehzâde, padişahın huzuruna çıkacağı gün, onun falına baktı ve yedi gün devam eden bir tehlike gördü ve Şehzâdeye yedi gün konuşmamasını tenbih edip saklandı. Ertesi gün, padişahın huzurunda, kimse çocuğu konuşturamadı. Şehzâdeye âşık bir cârîye onu konuşturacağını va'd ederek hücre sine istedi. Orada cârîye Şehzâdeye olan aşkını ilân etti, isterse babasını da zehirleyeceğini söyledi. Şehzâde, «yedi gün geçsin senin cezânı vereceğim» deyince cârîye üstünü başını yır-

tarak «bana taarruz etti» diye padişaha gitti ve padişahı şehzâdenin idâmına kandırdı. Bunun üzerine padişahın yedi veziri toplandı. Birinci vezir bu katlin önüne geçmenin lüzumunu anlattı, arkadaşları sözünü dinlemediği takdirde pişman olacaklarını isbat için 4 üncü hikâyeyi nakletti. Nihayet her vezirin bir gün padişahın huzuruna giderek kadınların hileleri ve acelenin fenalığı hakkında bir hikâye anlatması kararlaştırıldı. Cârîye de şehzâdeyi katlettirmek için her gün bir hikâye söyledi.

Sekizinci gün şehzâde konuşmaya başladı ve birinci veziri babasına gönderdi. Encümen kuruldu. Sindbâd herşeyin mukadderata bağlı olduğunu göstermek için 25 inci hikâyeyi, şehzâde de, evvelce insiyakların uyduğundan birşey öğrenemediğini söyleyip, 26 inci hikâyeyi anlattı. Kendisinden daha akıllı kimseler bulunacağına dâir de 27, 28, 29 uncu hikâyeleri nakletti. Memnun padişah kime teşekkür edeceğini sorduğu zaman şehzâde bir kişiye teşekkürün doğru olmadığını isbat için 30 uncu hikâyeyi söyledi.

Cârîye çağırıldı. Muhtelif cezalar tatbik etmek isteyenlere karşı cârîye 31 inci hikâyeyi anlattı. Neticede şehzâdenin tavsiyesi üzerine saçları kesilip yüzü siyaha boyanıp bir merkebe ters bindirilerek şehirde gezdirilmek suretiyle cezalandırıldı.

Sindbâd Allaha şükretmek icâbettğini isbat için 32 inci hikâyeyi, kaderin tesirini göstermek için 33 ve bu arada 34 üncü hikâyeleri anlatarak bilgi ile akıllı medhetti. Bunun üzerine padişah da âhîret hazırlığını görmek üzere tahtından vazgeçti.

MÜNFERİD HİKÂYELER

1 — Maymun, tilki ve balığın hikâyesi.

Tilki yolda bir balık gördü, onun bir tuzak olduğunu anladı. Maymuna giderek hayvanların kendisini elçi olarak gönderdiklerini ve arslanın zulmünden yıldıkları için maymunu padişah yapacaklarını söyledi. Dönüşte, balık tuzağına gelince, maymun balığı almak isterken tuzağı yakalandı. Tuzaktan kurtulan balığı da tilki yerken: «Padişahlar bağlanıp zindana atılmaktan kurtulamaz, halk da yiyecekten kaçınmaz» dedi.

2 — Kurt, tilki ve devenin hikâyesi.

Evvel zaman içinde kurt, tilki ve deve arkadaşlık ediyorlardı. Azıkları da bir somundan ibâretti. Aralarında, bu somun için, münazaa çıktı. Kurt: «Annem beni Allah dünyayı yaratmadan yedi gün evvel doğurdu» deyince, tilki: «Doğru söylüyorsun, annene ışık tu-

«tarak yardım etmiştim» dedi. Deve boynunu uzatıp somunu yedi: «Beni gören dün doğmadığımı ve sizden yaşlı olduğumu anlar» dedi.

3 — Kişmir Şâhı ile filcinin hikâyesi:

Vakt ü zamanında Kişmir'de bir padişah vardı. Avcıların tuttuğu fil pâdişahın hoşuna gitti, filciye onu terbiye etmesini emretti. Üç yıl sonra pâdişah file bindi, fakat fil hemen koşmaya başladı ve hükümdar onu durduramadı. Akşam yerine dönünce pâdişah filcinin eli ayağı bağlanarak filin ayağının altına atılmasını emretti. Filci yalvararak mühlet istedi ve bir elinde bir demet ot diğerinde kızgın bir demir olduğu halde file bindi. Fil hortumunu ota uzatırken «ateşi al» dedi. Nihayet onu yapma bunu yap diyerek bir çok oyunlar gösterdi ve sonunda pâdişaha selâm verdirdi. Sonra filci yeri öpererek: «Ben bu file baş, boyun, hortum ve ayakla yapılacak şeyleri öğrettim, fakat yaradılışına âid şeyleri öğretemedim» dedi. Pâdişah filciyi afvetti.

4 — Kadın, koyun, filler ve maymunlar hikâyesi:

Hemedan şehri dağlarında pek çok maymun ve Ruzbih adlı akıllı bir başbuğları vardı. Bir gün etrafı dağdan seyrederken bir koyunun bir kadına tos vurduğunu görünce maymunlara orayı terk etmelerini teklif etti ise de diğer maymunlar kabul etmedi. Ruzbih çekilip gitti. Bir gün koyun kadına tos vurdu, kadın koyunu döğdü. Buna kin besleyen koyun kadına tekrar tos vurunca kadın elindeki ateşi onun üzerine attı. Yangın çıktı, büyüdü ve pâdişahın filhanesini yaktı. Kurtulan yaralı filleri de maymun yağı ile tedâvi etmek için maymunları öldürdüler. Maymunlar: «Biz büyüğümüzün sözünü dinlemediğimiz için buna lâyıız» dediler.

5 — Efendi ile kadın ve papağanın hikâyesi:

Vakt ü zamanında karısı hafif-meşrep bir adam vardı. Adam bir dostu tarafından çağırıldığı ziyafete giderken papağana uyanık kalmasını ve kendisini herşeyden haberdar etmesini tenbih etti. Kadın dostunu çağırdı. Ertesi gün papağan hâdiseyi efendisine anlatınca adam kariya temiz bir sopa çekti. Bunu anlayan kadın bir daha ki sefere bir takım tertipler yaparak papağanın üzerinde şiddetli bir fırtına tesiri uyandırdı. Adam papağandan gece şiddetli bir fırtına koptuğunu öğrenince papağanı öldürdü ve onun sözüne uyup karısına birşey yapmadığına sevindi.

Bunu işiten dostu adamı; acele edip, kimseye danışmadan iş yap-

tuğunu söyliyerek muaheze edince, adam hizmetçiyi sıkıştırdı, vaziyeti öğrendi. Fakat iş işten geçmişti.

6 — Asker, sevgili ve uşağın hikâyesi:

Bir askerin Kâlif hududunda bir sevgilisi vardı. Uşağı ile ona mektup yazdı. Kadın uşakla anlaştı. Cevap gelmediğini gören asker kadına gitti. Kadın uşağı sakladı, askeri de içeri aldı. Arkadan kocası gelince asker uşağın saklandığı odaya sığınmak istediye de kadın «silâhını çek, anlaşılmaz küfürler ederek çek gir» dedi. Asker öyle yaptı. Kadın kocasına askerin hareketini şöyle izah etti: Asker uşağını öldürecekti, çocuk bize sığındı, onu kurtardım» dedi. Kocası uşağı bâdema evine dâvet ettiği gibi karısına da, bu iyi işinden dolayı, teşekkür etti.

7 — Çırpıcı, çocuk, eşek ve girdâb hikâyesi:

Fastür şehrinde bir çırpıcı ve onun akılsız bir çocuğu vardı. Çocuk söz dinlemezdi. Babasının iş gördüğü akıntılı nehre çocuk da, balık tutmak bahanesiyle, eşeğiyle girerdi. Yine bir gün de böyle olmuştu. Fakat bu sefer çocuk derin bir girdâba düştü, onu kurtarmak isteyen babaya çocuk iyice sarıldı, babasını da girdâba çekti.

8 — Erkek güğercinle dışının hikâyesi:

İki güğercin başka bir memlekete yerleşmişler saadet içinde yaşıyorlardı. Bir yıl kuraklık oldu. Erkek, kışlık erzâkı temin için, erzâkın ucuz olduğu yere gitti. Dönüşte dışısını gebe görünce onu döğerek öldürdü. Dönüşünü tebrike gelen komşu kuşlara bunu anlatınca onlar bunun bir hastalık olduğunu, eğer falan ot verilirse geçeceğini söylediler ve kimseye birşey sormadan bu işi yapmasını tenkit ettiler. Güğercin yaptığına pişman olduysa da iş işten geçmişti.

9 — Güzel kadın ile bakkalın hikâyesi:

Bir ağanın zevkine düşkün bir karısı vardı. Bir gün kocası bir altın verip piring almaya yolladı. Bakkal çırağı, bakkalla sohbeta dalan kadının eteğindeki piringi alıp yerine toprak koydu. Eve dönüşte şaşırarak kadın toprağı elemeğe başlayınca kocası sebebini sordu. Kadın kendisini tekmeleyen deve yüzünden altını düşürdüğünü ve oradaki toprağı aldığını ve altını çıkarmak içinelediğini söyleyince adam: «Altına lânet olsun, başka para al da piring al» dedi.

10 — Şehzâde ile vezir ve gulyabânîlerin hikâyesi:

Akıllı ve âdil bir pâdişahın akıllı ve cesûr bir oğlu vardı. Bir bahâr günü şehzâde vezirlerle ava çıktı. Fakat şehzâde bir yaban eşeği arkasından kayboldu. Yolda güzel bir câriyeye rastladı. Câriye onu gulyabânîlere götürdü ve: «Size eti çok lezzetli bir şehzâde getirdim» dedi. Gulyabânîler: «Silâhlarını al da bizimle uğraşmasın» dediler. Şehzâde hemen geriye döndü. İşin esâsının öğrenildiğini anlıyan câriye atın terkisinden titreyerek düştü. Şehzâde, on günde, bir çok zahmetlerden sonra, babasının yanına döndü.

Avdan geri dönen vezir şehzâdenin bir arslan tarafından parçalandığını söylemişti, şehzâde gelince vezir idâm edildi.

11 — Asker, bebek, kedi ve yılanın hikâyesi:

Bir askerin güzel bir karısı doğururken ölmüş, bir çocuk bırakmıştı. Adam çocuğa bir süt anası buldu. Onun bir de kedisi vardı, onlar yok iken beşiği sallardı. Bir gün delikten çıkan yılan çocuğu sokmaya gelince kedi üzerine atılıp onu öldürdü. Efendisi işden dönerken kuyruğunu sallıya sallıya efendisini karşılayan kedi mükâfat bekliyordu. Fakat adam kedinin kanlı ağzını görünce çocuğunu öldürdü sanarak kediyi öldürdü. Fakat beşikte uyuyan çocuğu görünce pişman oldu.

12 — Bezirgânın karısının hikâyesi:

Bir bezirgânın güzel bir karısı vardı. İşi için memleketten uzaklaşan bezirgânın karısı erkeklerin vuslatine koştı. İşten dönen bezirgân bir yere inerek vâsita kadından bir kadın istedi. Kocakarı bezirgânın kendi karısını getirdi. Kocasını gören kadın: «Ey vefasız beni gamda bıraktın da kendin eğlencedesin» diyerek çıkışınca adam karısına altın vermek ve evine götürmek şartıyla sulh olundu.

13 — Domuz ve incir ağacı ile maymun hikâyesi:

Bir maymun bir adaya gitti. Bol incirlerin bir kısmını yiyor, bir kısmını saklıyordu. Bir gün avcıdan kaçmış bir domuz da buraya geldi. Ağaçlardaki incirlerin maymunlar tarafından toplandığını öğrenince ondan incir istedi. Üçüncü defasında vermeyince domuz ağaca çıktı, dal kırıldı, domuz düştü ve boynu kırılarak öldü.

14 — Hamamcı ile karısı ve şehzâdenin hikâyesi:

Biraz müstehcen olan bu hikâyeyi anlatmayı uygun bulmadım.

15 — Âşık, kocakarı ve ağlayan köpeğin hikâyesi:

Sultanlara hizmet etmiş yakışıklı bir genç balkonda gördüğü güzel kıza âşık olduysa da kadın onun müteaddid müracaatlarına, hediye ve yalvarmalarına kulak asmadı. Bir kocakarı delikanlının derdine devâ bulacağını söyledi. Kocakarı zâhid kiyafetine girdi, yanındaki köpeğine de biberli ekmek yedirerek gözlerinden yaş akıttı. Sebebini soran güzel kadına kocakarı; bu köpeğin âşıkının yalvarmalarına yüz vermemiş bir emîr kızı olduğunu ve âşıkının bed-düâsı ile bu hâle geldiğini söylemesi üzerine kadın sırrını açtı ve delikanlı eve alındı.

16 — Avcı, bal, köpek, gelincik ve bakkalın hikâyesi:

Avcı maişetini tedarik ettiği ve mesleği olan avda köpeğiyle avlanırken bir bal buldu, onu şehre getirip bakkala satmak istedi. Tartılırken bir damla bal döküldü ve gelincik dökülen balı yaladı. Köpek gelinciği, bakkal köpeği öldürdü, avcı bakkalın elini kesti, pazardakiler avcuyu öldürdü. Hükümdar asker göndredi, pazardakilerle asker döğüştü ve bu hâdiseden dolayı 7 bin kişi öldü.

17 — Titiz bezirgânın hikâyesi:

Titiz bir bezirgân bütün kazancını yemeklere ve yiyeceğe harcardı. Bir gün temiz-pâk bir câriyenin yağlı börekler sattığını gördü, beğendi ve hep ondan alarak yemeğe başladı. Bir müddet sonra çörekçi câriye kaybolunca adam câriyeyi arattı, niçin çörek satmadığını sorunca câriye efendisinin ayağında seretan illetine tutulduğunu, tabiblerin tavsiyesile un ve bal ile hamur yaparak yaraya koyduğunu ve ziyan olmasın diye de sonradan bu un ve baldan çörek yapıp sattığını, yara iyi olunca da buna lüzum kalmadığını söyledi. Bezirgân câriye ve efendisine lânet etti. Hastalandı, ölünceye kadar da bunu unutamadı.

18 — Gelin ile kayın-peder ve dostun hikâyesi:

Kâbül civarında Âmül'de dindar ve iyi bir ağa, onun hilekâr bir karısı vardı. Dostu ile anlaştı. Geceleyin dostu ile bahçede yatarken oradan geçen ve işi çakan kayın-peder kadının ayakkabısını aldı. İş anlayan kadın âşıkını savdı, sıcağın sıkıldığını söyliyerek kocasını âşık ile yattığı yere götürdü. Biraz sonra kadın kocasını uyandırıp babasının ayakkabısını aldığını ve utandığından ses çıkarmadığını söyledi. Ertesi gün hâdiseyi nakleden babaya oğlu: «Yatan bendim» diyerek babasını utandırdı.

19 - Hırsız ile arslan ve maymunun hikâyesi:

Zengin bir kervanı soymak isteyen hırsız, bekçilerden fırsat bulamadı, nihayet ahıra girdi, bir hayvanın sırtına binip kaçırılmak istedi. Bindüğünün bir arslan olduğunu görünce altından geçtiği bir ağaca asılarak kurtuldu. Kaçan arslan yolda rastladığı bir maymunun verdiği akılla geri döndü. Ağacın koğuşuna saklanan hırsız kendisini tutup arslana vermek isteyen maymunun hayalarını sıkarak öldürdü. Bunu gören arslan da kaçıp gitti.

20 — Zâhid, peri ve kadına akıl danışmanın hikâyesi:

Bu hikâye de müstehcen olduğundan anlatmayı uygun bulmadım ³.

21 — Kocakarı ve delikanlı ile manifaturacının karısının hikâyesi:

Zâvül şehrinde bir genç, güzel bir kadına âşık oldu. Kocakarı onun manifaturacının karısı olduğunu söyledi. Evvelâ manifaturacı ile karısının arasını açtı, manifaturacı karısını anasının evine gönderdi. Gençle güzel kadın bir gün eğlendikten sonra adam kadının kocası ile barıştırılmasını istedi. Kocakarı onları barıştırdı.

³ Bu hikâye Attâr'ın Musibetname'sinde de vardır. Orada şöyledir: Çoluk çocuk sahibi ihtiyar bir adam vardı. Geceleleri diken toplar gündüzleri de onları satar, güç hal ile kifaf-ı nefis ederlerdi. Musa Tur'a giderken Allaha halini arz etmesini rica etti. Musa, ihtiyarın halini Allah'a arzetti. Allah bu ihtiyara ilki hâceti verdiğini bildirdi. Musa ihtiyara bu hâceti tebliğ etti. Fakat adam işde iken tesâdüfen Padişah adamın evinin bulunduğu yere geldi, kadını görünce çok beğendi ve gönlünün istediği kadın olduğunu söyleyerek birlikte götürmek üzere bir sandığa koydu. Eve dönerken ağlıyan çocuklarından hadiseyi öğrenince kadının «ayı olmasını» diledi. Saraya dönen padişah sandığı getirtti. İçinden ayı çıktığını görünce onun ecinniler olduğunu sanarak korktu ve sandığı kulübeğe gönderdi. Bu sefer çocuklar ayıdan korkarak ağlaşmaya başladılar. Bu defa adam Allahın bahşettiği ikinci hâceti de kullanarak onun «eski haline» dönmesini diledi. İki hâceti de böylece kullandı.

Attâr'ın hikâyesindeki kasıd halimize şükretmemiz lüzumunu anlatmaktadır (bk. makaale 26 hikâye 3. hazırlamakta olduğum Musibetnâme edisyonu)

Bu hikâye daha müstehcen bir şekilde bizim halk arasında anlatılmaktadır. Burada, çok fakir bir karı kocaya, Hızır gelmiş ve kendilerine üç hâcet bahsetmiş, fakat karının aklına uyan erkek yanlış dileklerde bulunarak bunları boşuna harcamışlar, nihayet eski hallerine dönerek kanaat etmişlerdir. Hikâye çok müstehcen olduğundan anlatılmasını uygun bulmadım. Hemen hemen aynıdır.

Bay Ahmet Ateş'in dediği gibi Nasreddin Hocaya izâfe edilmesi de mümkün olmakla beraber umumiyetle ve lâalettayin bir aileye izâfe edilerek anlatılır.

22 — Şehzâde ile vezirlerin hikâyesi. (Cinsiyet değişmesi):

Kâbül civarında âdil bir pâdişahın bir tek oğlu vardı. Ona Çin Hâkanının kızını almıştı. Şehzâdenin vezirlerle Çine giderek gelini getirmesi kararlaştırıldı. Fakat şehzâde yolda Han - çeşmesi denilen bir çeşmeden su içince cinsiyeti değişti, kız oldu. Vezirler geri dönüp Padişaha şehzâdeyi arslanın parçaladığını söylediler.

Şehzâde Allaha yalvardı. Su meleği kanadını şehzâdeye sürerek onu eski erkek haline getirdi. Dönüp babasına vezirlerin ihmâlini anlatınca vezirler idâm edildi.

23 — Kadın düşkünün hükümdarın hikâyesi:

Perûz adlı iyi fakat kadına düşkün bir hükümdar vardı. Köşkün damından görüp gözüne kestirdiği bir kadının kocasının ticaretle Irak'a gittiğini öğrenince havassından birile kadının evine gitti. Kadın çâresiz onu iyi karşıladı ve yemek hazırlanıncaya kadar okunmak üzere bir kitap verdi. Pâdişah: «Birinin kapısını fiske ile çalar-san, kapını yumrukla çalarlar» sözünü okuyunca nâdim olup döndü, fakat ayakkabısını orada unutmuştu. Ticaretten dönen erkek ayakkabıyı görünce kadını koğdu. Kadının kardeşleri pâdişaha: «Kiraladığı tarlayı bıraktı ve icârını vermiyor» diye onu dâvâ ettiler. O da: «Sferden döndüğüm zaman orada arslanın ayak izini gördüm» diye cevap verdi. Pâdişah da: «Evet oradan arslan geçti, fakat hiç bir ziyan vermedi» deyince adam karısından özür diledi ve onu evine kabul etti.

24 — Kadınların hilelerini toplayan adamın hikâyesi:

Kadınların hilelerini toplayan bir adam gurbete çıktı, bu işle meşgul birini bularak 33 yıl yanında oturdu, eserlerini yazdı. Dönüşte bir köye uğradı. Ev sahibinin karısı sandıkdakilerin ne olduğunu öğrendi. Güzel kadın onunla vuslat ettikten sonra bağırdı, adamı korkudan bayılttı. Gelenlere de «adamın boğazında kemik kaldı, boğulacağından korktum, bağırdım» dedi. Adamlar gittikten sonra kadın ayılan adama «bu da var mı» deyince adam bu işin sonunun gelmiyeceğini anladı, kitaplarını yaktı. ⁴

⁴ Bu hikâye bizim halk arasında yayılmıştır. Rahmetli dayım bu hikâyenin çok daha güzel, fakat biraz daha müstehcen olan bir şeklini güzel bir üslûpla nakletmişti.

25 — Ev sahibi ile misafirler, kadın (ve kendinin) hikâyesi:

Ziyafet verecek bir adam câriyesine süt aldırdı. Cârîye ağzı açık bir kaptaki sütü getirirken ağzında yılan bulunan bir leylek üzerinden geçti ve yilandan bir kaç damla zehir süte döküldü. Ondan yapılan tatlıyı yiyen misafirler öldü.

26 — Kadın, bebek, kuyu, ip ve dostun hikâyesi:

Dostuyla konuşmaya dalan kadın kuyudan su çekerken ip çocuğun boynuna takıldı, nihayet bir adam gelip çocuğu kurtardı.

27 — İki yaşındaki çocuğun hikâyesi:

Şehirli bir kadın dostu olan askeri evine çağırdı ve çocuğunu meşgul etmek için de ona piring maması yaptı. Doymak bilmiyen ve istekleri bitmiyen çocuk kendi hareketinin doğru, asker hareketinin kötü olduğunu felsefi delillerle isbat edince asker çocuğa hak vererek özür diledi ve gitti.

28 — Beş yaşındaki çocukla kocakarı ve hilekârların hikâyesi:

Ortaklama iş yapan üç kişi 1000 lirayı bir kocakarıya verirler ve üçü bir araya gelmeden parayı kimseye vermemesini de tenbih ederler. Üç ortak hamama girdi fakat biri kil almak bahanesiyle dışarı çıktı, kocakarından parayı istedi. Kocakarı delikten onlara: «Arkadaşımızın istediğini vereyim mi?» deyince onlar da «ver» dediler. Kadın da parayı ona verdi. Adamlar hâkime gitti, hâkim kadın aleyhine hükmetti. Ağlaya ağlaya dönerken bir çocuk sebebini sordu, öğrenince: «Git hâkime de ki; para bende, üçü bir araya gelsin vereyim.»

Hâkim bu hâdiseden sonra müşkül işlerde çocuğun fikrine müracaat eder oldu. ⁵

29 — Kör ihtiyar ile bezirgân ve dolandırıcıların hikâyesi:

Antakya'da zengin bir tüccar vardı. Bir yerde sandal ağacının çok para ettiğini öğrenince bütün sermayesini ona yatırdı, sandal alıp

⁵ Bu nikâye de bizim halk arasında yayılmıştır. Halk arasındaki hikâyede hamam yine aynıdır, fakat istenilen taraktır. Adam tarak istemek üzere gider ve aynı hâdise cereyan eder. Bir diğer varyant da başka türüdür. Hâdise açıkta cereyan eder, adamın biri gider ondan birşey ister ve arkadaşlarına «versin değil mi?» diye sorar onlar da «evet» diye tasdik makamında, başlarını sallarlar. Fakat akıl öğreten beş yaşındaki bir çocuk değil herhangi bir kimsedir.

oraya gitmek üzere yola çıktı. O şehirde dolandırıcı çoktu, adamın etrafını aldılar. Fakat bir ihtiyar kadın ona o şehirlilerin elbisesini giydirek dolandırıcıların başı kör ihtiyarın evine götürdü. Tüccar, dolandırıcıların sözlerini işitti. Mahkemede kendini dolandırıcıların başı kör ihtiyardan işitip öğrendikleri ile müdafaa ederek dâvayı kazandı.

30 — Kışmır Şâhının kızı ile peri ve dört kardeşlerin hikâyesi:

Kışmır şâhının çok güzel bir kızı vardı, ifritler onu kaçırdı. Biri kılavuz, biri korkusuz, biri silâhşör, biri tabib olan dört kardeş kızı kurtardı. Herkes kıza tâlib oldu. Pâdişah bu dördü olmadan kızın kurtarılamıyacağını söylemekle beraber kızını silâhşöre verdi, Kılavuzu sâhib-berid, Korkusuzu can-dâr, tabibi vezir yaptı.

31 — Tilki ile ayakkabıcı ve şehirlilerin hikâyesi:

Bir tilki her gece bir ayakkabıcının evine girer, parçalarını çalar yerdî. Bir gün ayakkabıcı tilkinin girdiği deliği tıkadı. Tilki çıkmayınca ölü taklidi yaptı. Adam bir kaç sopadan sonra öldürdü zannederek memnun bir halde evine döndü. Sabahleyin halktan biri tilkinin dilini, biri kuyruğunu, biri kulağını, bir diğeri dişini söker, bir başkası da kalbini çıkarmak isteyince buna tahammül edemeyeceğini anlayan tilki kurtuluşu kaçmakta buldu.

32 — Kışmır Şâhı ile vezirin oğlunun hikâyesi:

Kışmır hududunda bir Pâdişah vardı, vezirinin oğlu oldu. Müneccimler çocuğun 15 yaşında filân gün ve saatté babasının evinden birşey çalacağını haber verdiler. O gün vezir çocuğu Pâdişaha takdim edecekti. Pâdişaha boş gidilemeyeceğini düşünen çocuk bir mendil çıkarttı ve bahçivana, babasının bahçesinden, bir kaç deste çiçek toplattı. Babası bunu görmüş, fakat bir şey dememişti. Padişah bu hediyeden ve çocuğun güzel konuşmasından çok memnun oldu. Müneccimin sözlerinin doğruluğunu tahkik etti, vezir de hâdiseyi olduğu gibi anlattı.

33 — Hüdhüd ile zâhidin hikâyesi:

Hüdhüd ve zâhid dosttular. Kırlara giden zâhid Hüdhünü bir yere tünemiş görür, ona çocukların tuzak kurduğunu söylerse de anlatamaz. Nihayet Hüdhüd tuzığa düşer. Ölmek üzere iken zâhid Hüdhüdü kurtarır. Niye sözünü dinlemediğini sorunca Hüdhüd: «Ecel gelince göz kör olur» der.

34 — Eşek arısı ile karınca hikâyesi:

Bir eşek arısı bir daneyi evine götürmek için çok zahmet çeken bir karınca gördü. Ona kendisinin yiyecek ve içeceğini öğdü ve göstermek istedi. Arı uçtu karınca koştu. Arı kasap dükkânında bir ete kondu, fakat kasap bir bıçak vurup arıyı ikiye biçti. Karınca hemen arının ayağından yakalayıp götürdü.

**Zeyl olarak basılmış olan Arabça versiyonda bulunan
fazla hikâyeler**

1 — Kaplumbağa ile maymun hikâyesi:

Bir adada maymun vardı. Bir gün ağaç üzerinde otururken oraya bir kamlumbağa geldi ve maymunun yediklerinden arta kalıp düşenleri yiyordu. Nihayet dost oldular. Kaplumbağanın karısı bu dostluğu kiskandı. Kendisini hasta gösterdi ve maymun kalbi yemekle hastalığının geçeceğine kocasını inandırdı. Çâr u nâ-çâr râzî olan kaplumbağa maymunu çok güzel ve yemişi bol başka bir adaya götürmek üzere sırtına bindirdi. Suyu geçerlerken yarı yolda kaplumbağa mes'eleyi maymuna açtı. Maymun güldü ve kalbinin ağaçta kaldığını söyledi. Kalbini almak üzere geri döndükleri zaman kaplumbağa ile alay etti ve uzaklaştı.

2 — Küçük fil heykeli hikâyesi:

Kocasına helva götüren bir kadın 7 kişinin tecavüzüne uğradı. Onlardan biri küçük hayvan heykelleri yapıyordu. Kadının haberi olmadan helvayı aldı ve ondan fil yaptı. Kadın filin sebebini soran kocasına «seni rüyamda fillerin yediğini gördüm, ta'bircilere sordum, felâketin senden uzaklaşması için helvadan bir fil yaptım, sana yedirmek istedim» dedi.

Müellif Sindbâd-Nâme'sini kime takdim etmiştir.

Muhammed al-Kâtib as-Semerkindî eserini Horasan ve Semerkand Meliki Rükneddin Kılıç Tamgaç Han Mes'ud b. Celâleddin Kılıç Karahan al-Hasan'a takdim etmiştir. Eserin nâşiri Ahmed Ateş bu mes'eleyi yeni baştan ele almıştır ve Kılıç Tamgaç Mes'ud hakkında birkaç yeni vesikayı ortaya koymuştur. Eserin mukaddime kısmında 65-72 ye kadar olan sayfalarını işgal eden bu tetkik oldukça mühimdir.

Muhammed al-Kâtib as-Semerkandî'nin hayatı

Muhammed Ali b. Muhammed b. Hasan az-Zâhîr as-Semerkan-dî'nin baba ve dedelerinin hayatları hakkında malûmatımız yoktur. Nereli olduğu malûm olmıyan müellifin, nisbetine bakarak, Semer-kandî olması muhtemeldir. Sindbâd-Nâme müellifinin kimden neler okuduğu malûm olmamakla beraber ciddî bir edebiyat tahsili gördü-ğünde, felsefe ve hikmet öğrenmiş olduğunda hiç şüphe yoktur. Sindbâd-Nâme'sine koyduğu Arabça, Farsça beytler ve meseller onun bu geniş kültürünü göstermeğe şehâdet eder. Müellif Karahan-lıların hizmetine girerek Kâtib ünvanını aldı, fakat asıl gâyesi sara-ya intisap etmektir. 556/1161 de veya onu müteakip yılda Sindbâd-Nâ-me'sini Rûkneddîn Kılıç Tamgaç Han Mes'ud'a takdim etti. Muhte-melen 559-60/ 1164-5 senelerinde Aġrâd as-Siyâse Fî A'râd ar-Riyâse adlı eserini yazıp Rûkneddîn Alp Kutluġ Tuna Bilge Ebu'l-Muzaffer Kılıç Tamgaç Hâkan b. Celâleddîn'e, mevkiinin yükselmesini ümid ederek takdim etti. Muasırı Awfî onu Kılıç Tamgaç Han'ın Sahib-Divân-ı İnşâ'sı olarak göstermesi herhalde müellifin diġer meziyet-lerine eklenen böyle eserleri yazması sayesinde mümkün olmuştur. Awfî, zamanının büyüklerinin, onun faziletlerini kabul ettiklerini ve üstünlüğüne inandıklarını söylemektedir.

Eserleri şunlardır::

1 — Sem' az-Zahîr Fî Cem' az-Zahîr. Bugün elimizde mevcut ol-mıyan bu eser ihtimal ki hikmetli sözleri câmi'dir.

2 — Sindbâd-Nâme'dir ki bundan yukarılarda bahsettik.

3 — Aġrâd as-Siyâse Fî A'râd ar-Riyâse. Bu eser; Cemşid'den Sultan Sencer b. Melikşâh'a kadar olan hükümdar ve büyük şahsi-yetlerin, muhtelif maksadlarla söylemiş oldukları sözler ve bunların Farsca şerh ve izahıdır. Bu eserde müellifin muasırı olduğu vak'alar çok ehemmiyetli olmasına rağmen diġer hâdiseler üstün körü ve ehemmiyetsizdir.

Sindbâd-Nâme ve Aġrâd as-Siyâse Fî A'râd ar-Riyâse Nasi-hat-ül-mülûk tarzında iki eserdir. Müellif o devrin telâkkisine uy-gun bir tarzda uzun, murassa' ve secil'li cümleler kullanmıştır ve İran nâsirlerinin yapmak ve tahakkuk ettirmek istedikleri, ideal saydıkları bir üslûpta hakikaten muvaffak olmuştur. Muhammed az-Zahîr al-Kâtib as-Semerkandî'nin üslûbu, Reşidüddin Vatvat da dâhil olduğu halde, muasırlarından üstündür. Mogollardan sonra İran ve Hindistanda kuvvetlenecek olan nesr üslûbunun tekâmülün-

de müellifimizin eserleri mühim ve muvaffak olmuş bir merhale sayılmalıdır.

IV. K I S I M

Sindbâd-Nâme Neşrinin Esasları

1 — Sindbâd-Nâme'nin nüshaları ve husûsiyetlerinden bahseden 86-104 üncü sayfaya kadar devam eden bu bahis Edisiyon kritikli kitap neşretmek isteyenler için çok önemlidir. Bu sayfalarda bir nâşirin; nüshaları nasıl tavsif ettiği, her nüshada bulunan kelime ve harflerin yazılışlarının nasıl olduğu gösterilmiş, kısaca, yazı ve dil hususiyetleri her yazma için ayrı ayrı incelenmiştir. Bu nüshaların şâyân-ı i'timâd olması, ve hangisinin esas ittihaz edilmesi icâb ettiği münakaşaları yapılmış aynı bahis ve yerlerdeki aynı olması lâzım gelen cümleler diğer yazmalarla karşılaştırılmış, nüsha menşe'leri ve hangisinin hangisinden geldiği ve bu suretle hangi yazmanın müellifin eseri veya eserine yakınlığı tesbit edilmiş, nasıl tesbit edilmesi lâzım geldiği de böylece inceden inceye gösterilmiştir. Bu nüshaların muvaffakiyetli bir tenkidinden sonra, nüshaların menşesine dâir, bir şama elde edilmiş, ondan sonra da elimizdeki metnin tam ve sahih olarak tesbitine geçilmiştir.

Filoloji ilmile ve eski eserleri neşr işile uğraşacak herkesin 86-104 sayfalarındaki tenkidi mutlaka okunması tavsiye edilebilir. Zira bugün için, filolojinin bu incelikleri, bizde, henüz kâfi derecede kavranılmış değildir. Birkaç nüshası bulunan bu eserlerin eskisi ve daha ziyade i'timâda şâyân olanını, sonra da metnin tesbitini yapmak ve sahih bir nüsha elde etmek bizde meçhul değilse bile, kâfi derecede ilerlemiş de değildir.

Arkadaşım Ahmed Ateş Sindbâd-Nâme eseri, müellifi ve devri hakkında verdiği malûmatla ilmin ilerlemesine hâdim olmuş, Üniversitemizin neşriyatına kıymetli bir eser ilâve etmiştir. Eseri neffis bir tab'a hazırlayıp ve başına 104 sayfalık çok kıymetli ve ehemmiyetli bir mukaddime ilâve eden aziz arkadaşımı samimiyetle tebrik eder yeni ve kıymetli eserlerini bekleriz.